

1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УРБОЕКОЛОГІЇ ТА ФІТОМЕЛІОРАЦІЇ

УДК 631.524 Проф. М.А. Голубець¹, д-р с.-г. наук – академік НАН України

МЕТОДОЛОГІЧНІ КРИТЕРІЇ УРБОЕКОЛОГІЇ ТА ФІТОМЕЛІОРАЦІЇ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

Встановлено зв'язок між екологією та урбоекологією, конкретизовано основні критерії та цілі урбоекології, показано роль фітомеліорації в покращенні природного довкілля в міській геосоціальній системі.

Prof. M.A. Holubets

Methodological criteria of urboecology and phytomelioration of urban environment

Relation between ecology and urboecology is determined, main criteria and goals of urboecology are concretized, role of phytomelioration in the improvement of natural environment in urban geosocial system is revealed in this paper.

1. У зв'язку з поглибленням негативних антропогенних змін у природному середовищі, втратами біотичної різноманітності й потребами збереження сприятливих умов існування людини та забезпечення сталого розвитку, екологія стала однією із найактуальніших розділів природознавства. Її проблематика захопила не лише біологів, але й філософів, економістів, політиків, журналістів і фахівців інших галузей знань. Під їх впливом ця галузь науки зазнала значної деформації, профанації й вульгаризації. Її намагалися перетворити у загально методологічний підхід до пізнання будь-яких суспільних, природних, гуманітарних чи технологічних об'єктів і процесів у певному середовищі. Наукову й популярну літературу, пресу та ефір заповнили лженаукові покручі типу "екологія душі", "екологія культури", "екологія суспільства", "погана екологія", "загазована екологія" тощо. На жаль, не оминула ця деформація й урбоекології.

2. В іменниках, утворених шляхом поєднання двох основ, наголос падає на ту, із них, котра розкриває зміст предмета, означеного іменником, і родинну спорідненість іменників з цією основою, наприклад, лісоплав, чорнозем, лісостеп, радіокомітет. Таким чином, термін "урбоекологія" свідчить про те, що вона поряд з іншими, спорідненими галузями знань – агроекологією, гідроекологією, синекологією та іншими є розділом екології.

3. *Екологія*, незалежно від епітетів, загальна чи прикладна, лісова чи міська була, є й повинна залишатися розділом біології, тобто наукою, покликаною вивчати взаємовідношення живих істот та їх сукупностей між собою та середовищем їх існування, структурно-функціональні особливості природних і штучних екосистем – від найменших консорційних до біосфери включно.

¹ директор Інституту екології Карпат НАН України

но, історію їхнього формування, еволюцію, природну та антропогенну динаміку, корисні функції для людини й можливості їх використання. Її основними розділами є аутоекологія, демекологія, синекологія та екосистемологія. **Урбоекологію** як прикладний, галузевий розділ екології необхідно розглядати як учення про міські екосистеми чи інші живі системи (популяції, ценози, особини) їх структуру й особливості функціонування в умовах міського середовища, історію їх формування й розвитку, корисні функції для людської спільноти і способи їх поліпшення.

4. Результати узагальнення світових наукових здобутків дають підставу визначати **екосистему** як природну чи створену людиною функціональну систему всієї сукупності живих істот, пов'язаних між собою трофічними та іншими зв'язками, і певного відносно однорідного абіотичного (наземного, ґрунтового чи водного) середовища, які взаємодіють між собою таким чином, що потік енергії проходить через цю систему, сприяє створенню відповідної трофічної структури та харчових ланцюгів, підтриманню видової різноманітності, біотичного кругообігу (речовинного обміну між живими й неживими компонентами, біоценозом і біотопом) та накопиченню вільної енергії. Вона є термодинамічно відкритою, взаємопов'язаною із сусідніми екосистемами, у природному стані відносно стійкою до зовнішніх збурень, стабільною, самоорганізованою і саморегульованою, живою, неентропійною системою. Людина, суспільство, виробнича діяльність завжди впливають на екосистему як зовнішній екологічний чинник (у кібернетиці – як зовнішнє збурювальне діяння) і ніколи не є її структурним компонентом.

5. **Урбоекосистема** (міська екосистема загалом, чи підпорядковані їй, менші від неї паркові, газонні, бульварні, чи суцільно вкриті бетоном, асфальтом і будівлями ділянки поверхні як середовище існування різноманітних видів рослин, тварин, грибів, мікроорганізмів) – це створена людиною, штучна, функціональна система всієї сукупності живих істот і середовища їхнього існування, у своїй структурно-функціональній організації регульована людиною. Зрозуміло, що і в урбоекосистемі не можуть бути компонентами людина, людська громада (політичні партії, адміністративні органи управління) тощо. Структурно-функціональна єдність природної (екологічної), соціальної, економічної, політичної та інших підсистем міста реалізується у системах вищої за біотичну форми організації.

6. Урбоекологія як окрема галузь знань має свої оригінальні об'єкт, предмет і методи досліджень, розкриває загальні закономірності функціонування урбоекосистем та їхніх структурних компонентів. Її об'єктом вивчення є урбоекосистеми всіх розмірів і складності, їхні просторові й функціональні компоненти. Предмет досліджень – особливості та закономірності територіального розподілу й історичної фізико-географічної та соціально-економічної зумовленості урбоекосистем, їхньої структурно-функціональної організації, взаємозв'язків між структурними компонентами, міжекосистемного речовинно-енергетичного обміну, моделювання й прогнозування урбоекосистемних процесів, способів поліпшення їх середовищевірних, захисних, естетичних та інших корисних функцій тощо.

7. Місто – це складна соціальна система, яка складається з багатьох взаємопов'язаних блоків (соціального, економічного, демографічного, технічного, політичного та інших), організована виробничою діяльністю людини. Воно розвивається за суспільними законами розвитку, і його не коректно отожднювати з будь-якою екосистемою. Навпаки, урбоекосистема стала компонентом, блоком вище організованої міської соціальної системи, яка належить до класу геосоціальних систем у структурі глобальної надсистеми – соціосфери. На відміну від екологічних систем, в яких роль пам'яті й регулятора виконує генопласт, в геосоціальних системах ця роль належить людському інтелектові. У зв'язку з цим, необхідно мати на увазі, що урбоекосистема ніколи не існує самотійно, незалежно від міської геосоціосистеми. Через урбоекосистему здійснюється речовинно-енергетичний обмін між містом і суміжними природними екосистемами. Цим самим, через урбоекосистему місто опосередковано вмонтовується у загальну будову біогеоценотичного покриву (детальнішу інформацію з цього питання можна почерпнути в монографіях М.А. Голубця "Від біосфери до соціосфери", 1997; "Плівка життя", 1997; "Екосистемологія", 2000).

8. Що ж стосується питань структури й динаміки людських популяцій у місті чи екології людини як біотичного виду, то їх необхідно розглядати не в межах популяційної біології чи популяційної екології тварин, а тим більше урбоекології. За М.П. Дубиніним, "людина не має і не може мати двох сутностей; вийшовши з надр тваринного світу, вона набула одну – соціальну сутність... Завдяки біологічній спадковості непохитно відтворюється одне покоління людей за іншим, ...соціальна сутність не передається через біологічні структури, а формується у кожній людині, у кожному поколінні людей шляхом засвоєння ними у процесі суспільно-практичної діяльності великого досвіду історії". Визначальне значення для формування людської популяції, здоров'я й поведінки людини мають соціальні чинники, пізнати їх засобами популяційної біології чи екології неможливо. Вони є предметом вивчення медико-біологічних, соціальних, демографічних, етнографічних, культурологічних та інших суспільствознавчих галузей знань.

9. Питання фітомеліорації міського середовища є одним з особливо актуальних для вирішення низки середовищних, захисних, оздоровчих, естетичних та інших проблем міської геосоціосистеми. Підходи до його розв'язання повинні базуватися не лише на еколого-біологічних знаннях живих компонентів урбоекосистеми чи структурно-функціональних її властивостей загалом, а й з урахуванням санітарно-гігієнічних, архітектурних, комунікаційних й багатьох інших соціально-економічних, медико-біологічних, техніко-економічних й технологічних норм і потреб.

